

UOT 378.147

İngilis dilinin tədrisi zamanı tələbələrin mədəniyyətlərarası səriştəsinin qiymətləndirilməsi: test və anket sorğularının hazırlanması problemləri

Müəllif:**Sevda İmanova**Azərbaycan Dillər Universiteti
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**E-mail:** sevdall@gmail.com**Açar sözlər:**

mədəniyyətlərarası səriştə, qiymətləndirmə, anket sorğusu, emik, etik yanaşma

Аннотация. Мәqалədə mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün dünyanın bir çox ölkələrində istifadə olunan ölçü alətlərinin, test, anket sorğularının tərcümə, adaptasiya və işlənilib hazırlanma təcrübəsində mövcud problemləri, eləcə də tədqiqatçıların onlara olan münasibətlərini işıqlandırılır. Tədqiqatçıların əksəriyyəti belə qənaətə gəlirlər ki, bütün mədəniyyətlər üçün mədəniyyətlərarası səriştəni eyni cür qiymətləndirmək üzrə alət hazırlamaq mümkün deyil və bu tövsiyə edilmir. Yekunda qeyd olunur ki, mədəniyyətlərarası səriştənin qiymətləndirilməsinin dürüst və etibarlı mədəni-spesifik ölçü alətlərinin işlənilib hazırlanması üçün vacib şərt səriştəliliyi qiymətləndiriləcək respondentlərin mədəniyyətinə, bizim halda Azərbaycan mədəniyyətinə söykənməkdən ibarətdir.

Author:**Sevda İmanova**Azerbaijan University of
Languages

Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor

E-mail: sevdall@gmail.com**Key words:**

intercultural competence, assessment, questionnaire, emic and etic approach

The assessment of students intercultural competence in teaching english: questionnaire measures design problems

Abstract. The article deals with the methods of translation and adaptation of existing instruments for the intercultural competence assessment. Some recommendations for the translation and adaptation of foreign tests and questionnaire materials to other language and culture have been analyzed. Most researchers come to the conclusion that it is not possible and not recommended to prepare an intercultural competence assessment tool which will be suitable for all cultures in the same way. For working out valid and reliable culturally-specific measuring instruments to assess the intercultural competence it is important to base on the culture of respondents whose competence will be measured (in our case Azerbaijani culture).

Автор:**Севда Иманова**

Азербайджанский университет языков

Доктор философии по педагогике, доцент

E-mail: sevdall@gmail.com

Оценка межкультурной компетентности студентов во время обучения английскому языку: проблемы построения тестов и опросников

Аннотация. В статье освещаются проблемы, существующие в практике перевода, адаптации и разработки инструментов измерения, тестирования, опросов, используемых во многих странах мира для оценивания уровня формирования межкультурной компетентности, а также отношение исследователей к ним. Выясняется, что многие современные ученые, основываясь на культурно обусловленных трудностях перевода материала для оценивания компетенции, пришли к выводу, что невозможно и не рекомендуется работать над инструментом измерения, который одинаково хорошо подходил бы для всех культур. В заключение отмечается, что для разработки валидных, надежных культурно специфических инструментов, рекомендуется основываться на культуру респондентов, компетенция которых будет измеряться (в данном случае азербайджанскую культуру).

Ключевые слова:

межкультурная компетенция, оценивание, опросник, эмический и этический подходы

Azərbaycanda son onilliklərdə gedən siyasi, iqtisadi və sosial dəyişikliklər idarəetmənin daha demokratik üsullarına keçilməsi ölkədə açıq vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, inkişaf etmiş ölkələrlə səmərəli əməkdaşlığın təmin edilməsi, beynəlxalq bazar münasibətlərinin və iqtisadi rəqabət şəraitinin yaradılması, milli özünəqayıdış hisslərinin aşılınması kimi konkret məqsədlərin reallaşdırılmasını tələb edir. Bu məqsədlərin həyata keçməsi üçün ölkəmizdə hal-hazırda təhsil sahəsində mühüm islahatların aparılması, tələbələrin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni model və alətlərin işlənilməsi, təbiiq edilməsi həm daxili həm də beynəlxalq əmək bazarının tələblərinə cavab verə biləcək gənc kadrların hazırlanması sahəsində mühüm işlər görülmür.

Professor Rüşət Hüseynzadənin qeyd etdiyi kimi: "Təhsil prosesində təhsil alanda elə sosial-peşəkar xarakterli keyfiyyətlər formalaşdırılmalıdır ki, onlar gələcəkdə peşə ilə bağlı istənilən məsələlərin həllinə müsbət təsir göstərsin, eyni zamanda insanlarla qarşılıqlı münasibətlər qurmağa imkan versin" [1, s. 337].

Mədəniyyətlərəsərişmə sərəştə və onun ayrı-ayrı komponentləri Avropa alimləri tərəfindən hələ də dəqiq tədqiq olunmasa da, tədris nəticəsində bu sərəştənin formalaşdırılması səviyyəsinin təyin edilməsi, qiymətləndirilməsi məsələsi son zamanlar tədqiqatçılar üçün ən aktual mövzulardandır. Bununla bərabər bu məsələnin öyrənilməsi, tədqiq və təbiiq edilməsi ciddi çətinliklərlə müşayiət olunur.

Azərbaycan ali təhsil sistemində mədəniyyətlərəsərişmənin tələbələrdə formalaşdırılmasının vacibliyi hamı tərəfindən qəbul ediləndə, bu gün tədrisdə bunun reallaşması üçün yaradılan imkanlar arzuolunan dərəcədə deyildir. Ali məktəblərdə xarici dil fənni üzrə aparılan dərslərin tədris proqramlarının və ümumiyyətlə, iş təcrübəsinin təhlili tələbələrdə mədəniyyətlərəsərişmənin formalaşdırılmasının günün tələblərinə cavab vermədiyini ortaya çıxarmışdır. Dünyanın bir neçə ölkəsində həyata keçirilən mədəniyyətlərəsərişmənin qiymətləndirilməsi isə, Azərbaycanda ümumiyyətlə tədqiq edilməmişdir.

Azərbaycan tələbələrinin tədris prosesində əldə etdiyi nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi

ənənəvi olaraq bilik, qabiliyyət və bacarıqların kəmiyyətcə ölçülməsi kimi həyata keçirilir. Lakin tələbələrin təhsil aldıkları dövrdə əldə etdikləri elmi biliklərin, yiyələndikləri xarici dil və mədəniyyətlərin onların ümumi dünyagörüşünə, mənəvi tərbiyyəsinə, şəxsi keyfiyyətlərinə təsiri nəticəsində formalaşan səviyyənin qiymətləndirilməsi sistemi mövcud deyil. Belə ki, tədris və təlimin məqsədlərini təqdim edən fənn proqramları və digər sənədlərdə tədris zamanı formalaşdırılması mühüm olan sadaladığımız şəxsi keyfiyyətlərdən bəhs olunur.

Bəs gələcək ixtisasçıların bu sərəştəyə yiyələnmə səviyyəsinə necə müəyyən etmək olar? Ümumiyyətlə, bu sərəştə hansı vasitələrlə qiymətləndirilir? Xarici dil dərslərində formalaşdırılan mədəniyyətlərəsərişməni artıq bu sahədə təcrübəsi olan ölkələr necə həyata keçirir? Əvvəlcə qiymətləndirilməsindən bəhs etdiyimiz mədəniyyətlərəsərişmənin qısa izahını verək.

Mədəniyyətlərəsərişməyə verilən izahatlardan ən aktual və dəqiq olanı bu sahənin görkəmli tədqiqatçısı Durham Universitetinin professoru M. Bayramın verdiyi tərifi üzərində dayanırıq: "Mədəniyyətlərəsərişmə deyərək eyni dərəcədə həm digər mədəniyyətlərin nümayəndələri, həm də öz doğma mədəniyyətinin nümayəndələri ilə uğurla ünsiyyət qurmaq bacarığı başa düşülmür" [2].

Mədəniyyətlərəsərişmənin qiymətləndirilməsinin əsas məqsədi – digər mədəniyyət nümayəndələri ilə qarşılıqlı münasibət prosesində insanın nümayiş etdirdiyi bacarıq və qabiliyyətləri aşkar etməkdir.

Ümumiyyətlə, mədəniyyətlərəsərişməni qiymətləndirmək üçün etibarlı alət hazırlayarkən bir çox humanitar elmlərdə mövcud olan iki metoddan: emic və etic adlı tədqiqat yanaşmasından istifadə edilir. Emic yanaşma (mədəni-spesifik yanaşma) – tədqiq olunan mədəniyyətin onun daşıyıcıları vasitəsilə həmin mədəniyyətə məxsus terminlər vasitəsilə təsvir edilməsidir. Etic yanaşma (universal yanaşma) – əksinə olaraq tədqiq olunan mədəniyyətin, digər mədəniyyətlər üçün istifadə olunan neytral terminlərdən istifadə edərək xarici müşahidəçi tərəfindən təsvir edilməsidir [3].

Qeyd olunan yanaşmalara əsaslanaraq belə qərara gəlmək olar ki, mədəniyyətlərərası sərəştəni qiymətləndirmək üçün etibarlı ölçü alətlərini iki yolla yaratmaq olar:

1) mədəniyyətlərərası sərəştəsinin qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulan respondentin doğma mədəniyyətinə köklənmiş mədəni-spesifik şkalanın işlənilib hazırlanması yolu;

2) qiymətləndirmə alətində sərəştənin yoxlanılması nəzərdə tutulan aspekt üzrə hər iki mədəniyyətin mütləq səkildə oxşarlığı olmaq şərti ilə universal testin bir mədəniyyətdən digərinə tərcümə və ya adaptasiyası (uyğunlaşdırılma) yolu ilə.

Mədəniyyətlərərası sərəştənin formalaşdırılmasının qiymətləndirilməsi alətlərinin tərcüməsi və adaptasiya çərçivəsində baş verən çətinlikləri nəzərdən keçirək.

Hal-hazırda bütün dünyada mədəniyyətlərərası sərəştə ənənəvi olaraq əsasən tərcümə olunmuş qərb ölçü alətləri vasitəsilə qiymətləndirilir. Yəni, yuxarıda təsvir etdiyimiz etic-yanaşma üstünlük təşkil edir. Test və anket sorğularının əsasını Qərbdə işlənilib hazırlanmış mədəniyyətlərərası sərəştə modeli təşkil edir. Belə ölçü alətlərinin nöqsanlı cəhəti şkalaları hazırlayanın mədəniyyəti ilə digər mədəniyyət arasında sərəştənin konsepsiyasının uyğun gəlməməsidir. Bu da mütləq şəkildə belə ölçü vasitəsilə əldə olunan nəticənin keyfiyyətinə təsir göstərir.

Mədəniyyətlərərası sərəştənin səviyyəsini müəyyən etmək üçün istifadə olunan alətlərin bir mədəniyyətdən digərinə köçürülməsindən bəhs edərək tərcümə və adaptasiya üsullarını ayırd etmək mühümdür.

Amerika təhsil müəssisələrində mədəniyyətlərərası sərəştənin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan vasitələrin hansının daha geniş yayılması barədə araşdırmalar aparılmışdır. Müəyyən edilmiş nəticələrə ən çox istifadə olunan azalana qədər sıralayaraq, müvafiq ardıcılıq əldə edilmişdir:

1. İntervyu (89%)
2. Kurs işi və ya prezentasiya (79%)
3. Müşahidə (68%)
4. Portfolio (56%)
5. Məllimin subyektiv qiymətləndirilməsi (56%)

6. Test üsulu (56%)

7. Təhsil müəssisəsinin müstəqil olaraq özünün hazırladığı və ya adaptə olunmuş özünəqiymətləndirmə üçün anket sorğuları (33%)

8. Özünəqiymətləndirmə üçün kommersiya tipli, yəni ödənişli anket sorğuları (22%).

Tədqiqatın nəticəsi birbaşa metodlardan daha çox istifadə olunduğunu sübut etsə də, mütləxəssislər tam, obyektiv, əhatəli, nəticə əldə etmək üçün metodlardan birləşdirməyi tövsiyə edirlər. Bir neçə müxtəlif metodların birləşdirilərək qiymətləndirmə işini həyata keçirməyin daha keyfiyyətli olması barədə sorğuda iştirak etmiş xarici alimlərin 70% bunu təsdiqləmişlər [4]. Belə kombinə edilmiş metodların tərkibində hər zaman test, anket sorğular daxil edilir.

Bu statistikaya görə, ali məktəblərin yarımından çoxu (56%) qiymətləndirmə prosesində test və anket sorğularında istifadə edir. Bunlardan yalnız bir qismi (22%) kommersiya məqsədli, yəni ödənişli alətlərdir. Ödənişli alətləri həddindən artıq yüksək qiymətə əldə etmək bir çox universitetlər üçün mümkün olmaması səbəbindən, hazırkı dövrdə onlar müstəqil olaraq öz ali məktəblərinin profilinə uyğun test və anket sorğularını tərcümə və ya adaptə edərək istifadə edirlər.

Bunun nəticəsində heç bir müstəqil ekspertin rəyi olmadan, tələblərə cavab verməyən külli miqdarda nöqsanlara malik olan qiymətləndirmə alətləri mövcuddur. Nöqsanlardan bəhs edərək onların linqvistik və mədəni sahədə mövcud olduğunu qeyd etməliyik. Linqvistik tərəfdən mövcud səhvlər arzuolunmaz olsa belə, mədəniyyətlərərası sərəştənin formalaşdırılması və qiymətləndirilməsi sahəsində mədəni baryerin aradan götürülməsi daha vacibdir.

Mədəniyyətlərərası sərəştənin qiymətləndirilmə alətlərinin tərcüməsinə həsr edilmiş ilk geniş miqyaslı tədqiqat işinin müəllifi kanadalı alim C.Qrinholts dissertasiya işində mədəniyyətlərərası sərəştənin qiymətləndirmə alətin bir dil və mədəniyyətdən digərinə əldə olan məlumatların keyfiyyətinə xələf gətirmədən çevrilməsinin yollarını araşdırmışdır [5].

Uzun illər boyu maliyyə və zaman baxımından asan proses olmayan qiymətləndirmə

alətlərinin bir dildən digər dilə tərcümə üsulu ilə çevrilməsi sahəsində mövcud tədqiqatlar əsasən geriye tərcümə texnikasından istifadə etməyi tövsiyə edirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox dillərdə hazırlanmış qiymətləndirmə materialları məhz bu texnikadan istifadə edərək hazırlanmışdır. Son dövrlərdə isə alimlər tərcümə olunmuş alətin yüksək keyfiyyətli olmasına yalnız geriye tərcümənin zamanət vermasına şübhə ilə yanaşırlar. Bunun səbəbi mədəniyyətlərə səriştəni qiymətləndirmək üçün istifadə olunan alətlərin tərkibində olan mədəni-spesifik materialın ekvivalentliliyinin müxtəlif dillərdə və mədəniyyətlərdə kifayət qədər aşağı olmasıdır [6].

Tədqiqatçı adaptasiya prosesini təkmilləşdirmək üçün belə bir eksperiment aparmışdır: Ölçü alətinin xarici dilə tərcümə və redaktəsindən sonra hər iki dildə olan alətlər ikidilli respondentlərə təqdim edilmişdir. Respondentlər həm xarici, həm də doğma dillərində olan test və ya anket sorğusunu cavablandırmışlar. Sonra eyni bir respondentin hər iki dildə olan cavabları müqayisə edərək uyğunsuzluqları aşkar etmişlər. Eyni suallara verilən cavablarda aşkarlanan uyğunsuzluqların səbəb linqvistik və ya kulturoloji çətinliklə izah edilmişdir. Bundan sonra tədqiqatçı cavablardakı anlaşılmazlığa səbəb olan tərcümə xətalərini aradan qaldırmış, düzəliş edərək alətin keyfiyyətini yüksəltmişdir.

C. Qrinholts bu müqayisəni ikidilli respondentlərin ingilis dilində olan sorğu materialının və onun yapon dilinə tərcümə variantına verdikləri cavablar əsasında aparmışdır. Tədqiqatın nəticəsi bir dildən digər dilə tərcümə zamanı tərcüməçi ekspertlərin məhz spesifik-mədəni mənaya görə çətinlik çəkdiyi suallara verilən cavablarda fərqlərin olduğunu aşkar etmişdir.

Öz tədqiqatında C. Qrinholts dünyada ən geniş yayılmış "Mədəniyyətlərə səriştənin inkişafına dair sorğu anketi" ("ing. Intercultural Development Inventory") adlı qiymətləndirmə alətinin müəllifini tənqid etmişdi [7]. Müəlliflər bu sorğu alətinin, respondentin mənsub olduğu siyasi, ictimai, mədəni kontekstdən asılı olmayaraq istənilən dil, istənilən auditoriya üçün keyfiyyətə eyni dərəcədə etibarlı və yararlı olduğunu təsdiq edirlər [5, s. 84]. C. Qrinholts

bu sorğu aləti üzərində apardığı tədqiqatın nəticəsində belə qənaətə gəlmişdir ki, hər hansı bir sorğu alətinin bir dildən digərinə sadəcə tərcümə və adaptasiya vasitəsilə çevirmək ciddi metodoloji çətinliklər yaratdığına görə etibarlı deyil və özünü doğrultmur. Onun fikrincə, sorğu ingilis dilində olan alət vasitəsilə deyil, elmi nəzəri metodlara əsaslanan yapon dilində hazırlanmış anket sorğusu vasitəsilə aparılıbsaydı, tamamilə başqa nəticələr əldə olunardı. Əlbəttə ki, sorğu suallarını yapon dilinə tərcümə etməyə cəhd edərkən ingilis dilində verilən leksik vahidlərin ekvivalentini dəqiqliklə tapmaq olar, amma nəticədə əldə olunan mətnin mənası yapon mədəniyyətinin nümayəndələri üçün mənasız olacaqdır. Tədqiqatda ekspert qismində iştirak edən yapon mədəniyyəti nümayəndələrinin bəzi ifadələri tərcümə etməkdən imtina etmələri bu fikri təsdiq etmişdir. Yapon nümayəndələri tərcümə olunmuş ifadələrin mədəniyyət cəhətdən daşdığı mənanın tam aydın olmadığını lazımı sənədlərdə qeyd etmişlər [5, s. 78].

İstənilən qrup respondentlər üçün eyni vahid bir sorğu aləti hazırlamaq cəhdi bir çox tədqiqatçılar üçün səciyyəvidir. Lakin müxtəlif mədəniyyət nümayəndələrinin yaşadıkları ictimai-mədəni həyat təcrübəsinin eyni olmaması, mədəni fərqlərin obyektiv mövcudluğu, eyni bir ölçü vasitəsinin bütün mədəniyyətlər üçün eyni dərəcədə qənaətbəxş olması mümkün deyil.

İlk baxışdan test suallarının tərcüməsi, adaptasiyası asan görünə bilər. Mədəniyyətlərə səriştənin tərkib hissələrinin bir birindən ayırmaq ümumən, çətin olduğunu nəzərə alsaq, qiymətləndirmə zamanı da hansı komponentin ölçülməsi, yəni qiymətləndirilməsini təyin etməyin mürəkkəbliyi aydın olar. Məsələn, anket sorğusunda belə bir fikir təqdim oluna bilər: "While talking to people from other countries, I pay attention to their personal space" (Digər ölkələrdən olan insanlarla söhbət edərkən, mən onların şəxsi məsafəni saxlamasına diqqət yetirirəm). Əgər respondent müşahibə üçün rahat ünsiyyət şəraiti qurmaq qabiliyyətinə malikdirsə, bu cümlə uyusqanlıq keyfiyyətinin göstəricisi kimi nəzərdən keçirilə bilər. Eyni zamanda bu fikir digər bir vərdişin göstəricisi

- müşahidəçilik keyfiyyəti də ola bilər. Ümumiyyətlə, ünsiyyət zamanı vacib faktorlardan olan şəxsi məsafə haqqında müxtəlif mədəniyyətlərin fəqli baxışları mövcuddur. Bir çox xalqlarda, xüsusən də qərb mədəniyyətində müsahiblər söhbət zamanı şəxsi məsafənin boş saxlanması üçün bir-birindən məsafəli dururlar. Məsələn, Şərqi Asiyada ünsiyyət zamanı şəxslərarası məsafə təxminən bir metrədən yaxın, Şimali Amerikada və Şimali Avropada 50-90 sm, Ərəb ölkələrində 30 sm və ondan az, Cənubi Avropa və Cənubi Amerikada isə göstərilənlərdən daha yaxın məsafədə olmağa üstünlük verilir. Həmsöhbətinə qəbul edilmiş məsafədən yaxın durmaq, onun şəxsi məsafəsini qorumaq, eləcə də nəzərdə saxlamaq vərdişi də qiymətləndirilə bilər. Bu test tapşırığının mədəniyyətlərarası səriştənin hansı komponentinə aid olduğunu birmənalı şəkildə müəyyən etmək mümkün deyil.

Qiymətləndirmə alətlərinin tərcüməsi zamanı dildə tam ekvivalenti olmayan sözlər də çətinlik yaradır. Məsələn, mədəniyyətlərarası səriştənin affektiv komponentini qiymətləndirmək üçün istifadə olunan K. Tomas tərəfindən hazırlanmış "Konfliktli situasiyalarda davranış" adlı aləti Rusiya tədqiqatçısı N.V.Qrişina adaptasiya edərkən çoxmənalı "assertive" ingilis sözünün rus dilində dəqiq ekvivalentini tapmaqda çətinlik çəkmişdir [8]. Belə ki, bu sözün bir çox mənalardan ancaq "özünəinam" ekvivalentini seçib sorğu materialına daxil etmişdir. Hal-hazırda psixologiya elmində "assertiv" termini kimi aşağıdakı mənalarda işlənir: özü haqda yaxşı danışan, öz arzu və istəklərini ifadə edən, "yox" deyə bilən, özünümüddafə etməyi və danışıqlar aparmağı bacaran.

Qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulan auditoriyanın məqsədindən asılı olaraq, xarici dildə olan test materialının tərcüməsi zamanı, dildə çoxmənalı olan sözün kontekstə uyğun dar bir mənasını seçmək lazımdır.

Son zamanlar bir çox Avropa tədqiqatçıları, başda M.Bayram olmaqla hind avropa dil qrupunun daşıyıcılarının, qərb mədəniyyəti nümayəndələrinin işləyib hazırladığı qiymətləndirmə alətlərinin digər mədəniyyətlərə, milli auditoriyalara kor-koranə tətbiq etməyin əleyhinədirlər [5, s. 57].

Bununla bərabər müxtəlif ölkələrdən olan tədqiqatçılar istənilən mədəniyyət nümayəndəsinin səriştəsini diaqnostika etmək üçün yararlı olan neytral yanaşmadan istifadə edərək anket və sorğu materialı tərtib edirlər. Buna misal olaraq bu yanaşma çərçivəsində hazırlanmış "Mədəniyyətlərarası adaptə olunma sorğusu"nu (ing. "Cross-Cultural Adaptability Inventory" CCAI) göstərə bilərik [9]. Bu alətin etibarlı və universal olmasını tərtibatçı hər bir mədəniyyət nümayəndəsinin digər mədəniyyətə adaptasiya dövründə eyni hissələri yaşaması ilə əsaslandırır.

Mövcud alətlərin çoxunun qərb, anqlo-sakson mədəniyyətlərinin məhsulu olduğu materialın sosial-mədəni kontekstinin də buna uyğun olması faktını nəzərə alaraq, yerli mədəniyyət üzrə ekspertlərin cəlb olunması təcrübəsinin tendensiya halına gəlməsi təbiiirdir. Artıq, bu halda biz tərcümə deyil ölçü alətlərinin adaptasiyası – uyğunlaşdırılması üsulundan bəhs edirik. Bu proses həm də ölçü alətlərinin lokallaşdırılması kimi adlandırılır [10]. Adaptasiya və ya lokallaşdırmaya bir mədəniyyət nümayəndələri ilə iş üçün nəzərdə tutulmuş materialın digər mədəniyyət daşıyıcıları ilə iş zamanı istifadə olunduğu hallarda üstünlük verilir [5].

Qiymətləndirmə alətlərinin yeni dil və mədəni mühitə adaptasiyası nəzəriyyəsi sahəsində nəzərə çarpan nailiyyətlərə baxmayaraq, bəzi alimlər ümumiyyətlə, bu prinsiplə yanaşmanı qəbul etmirlər. Tədqiqatların nəticələri də digər alətlərlə müqayisədə etibarlılığın aşağı olduğunu sübut edir.

Adaptasiya aşağıdakı mərhələlər və onlara uyğun tapşırıqlardan ibarət olmalıdır:

- 1) Alətin nəzərdə tutulan dil və mədəniyyətlərdə eyni konstrukturu qiymətləndirməsini müəyyən etmək;
- 2) Aləti digər dillə tərcümə üçün hazır etmək;
- 3) Alətin digər dillə tərcüməsini bir neçə müstəqil ekspert tərəfindən həyata keçməsini təşkil etmək;
- 4) Əldə olan bir neçə tərcümə variantlarından istifadə edərək vahid birini tərtib etmək;
- 5) Bir neçə yerli mədəniyyət üzrə müstəqil ekspertlərin orijinaldan fərqli dildə hazırlanmış alətinin analiz etməsini təşkil etmək;

6) Ekspertlərin analizinə əsaslanaraq orijinaldan fərqli dildə hazırlanmış ölçü alətinin mətnində düzəliş etmək.

Geniş yayılmış bir anket sorğusunun tərkibində olan, qiymətləndirmənin düzgün aparılmasında ciddi maneə olan mədəni stereotiplər, subyektiv faktorların yaratdığı sisteməlik səhvlərdən birini tələbələrə təqdim edilmiş, fikri misal gətirmək olar: "Digər insanların hərəkətlərini anlamadıqda, mən onlardan niyə belə etdiklərini soruşuram (ing. "When other people behave in a way that I don't understand I ask them why they are doing this"). Bu zaman belə situasiyalarda ünsiyyətin əsasən birbaşa üslubuna üstünlük verilməsi gözlənilir. Amma bilirik ki, bəzi mədəniyyətlərdə belə birbaşa qəbul edilmiş. Bu səbəbdən həmin cümləni "When other people behave in a way that I don't understand, I try to find out why they are doing this".-Digər insanların hərəkətlərini anlamadıqda, mən onların niyə belə etməsini fikirləşib tapmağa çalışıram cümləsi ilə əvəz etmək tövsiyə olunur. Müraciət olunan həmin anket sorğusunda mövcud olan digər səhv fikirləri analiz edək. Məsələn, "When a stranger from abroad behaves in a way that annoys me, I will tell him /her.-"Əgər mənim tanımadığım hər hansı bir xarici mənə qıcıqlandıran bir hərəkət etsə, mən ona bu haqda deyərəm" [11].

Belə nəticəyə gəlik ki:

1) Mədəniyyətlərəsaslı sənətin hər zaman müəyyən mədəniyyətlər kontekstində qiymətləndirilir;

2) Mədəniyyətlər və həmin mədəniyyətlərdə qəbul olunan və ya qəbul olunmayan müəyyən davranışlar da müxtəlifdir;

3) Mədəniyyətlərəsaslı sənətin qiymətləndirmək üçün istifadə olunan alət respondent qrupunun səciyyəvi xüsusiyyətlərinə, işləndiyi kontekstə uyğun gəlməlidir;

4) Sosial, mədəni, siyasi kontekstlərdən kənar bütövlüklə neytral test yaratmaq mümkün deyil.

Nəticə olaraq deməliyik ki, mədəniyyətlərəsaslı sənətin səviyyəsinin qiymətləndirmə sistemini həyata keçirmək üçün normativ hüquqi sənədlər, qiymətləndirmənin icra mexanizmini, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, tələbənin əldə etdikləri nəticələr haqqında mə-

lumatların əldə edilməsi, analizi üçün müasir standartlara uyğun, Avropada hazırlanmış modeləri nümunə götürərək Azərbaycan mədəniyyətinə əsaslanan etibarlı alətlərin işləni hazırlanması mütləqdir

Ədəbiyyat

1. Hüseynzadə R.L. Pedaqogika. Dərslük, 2 cildə, 1-ci cild, Bakı: Mütərcim, 2012, 706 s.
2. M. Byram Teaching-and-learning Language-and-culture / M. Byram, C. Morgan. - Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 1994. - 219 p
3. Лютова С.Н. Основы психологии и коммуникативной компетентности: курс лекций. Моск. ин-т межд. Отношений (унг) МИД России, каф. Философии. М.: МГИМО (Университет), 2007. 268 с. 4.
4. Deardorff D.K. The identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization at institutions of higher education in the United States: a dissertation in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Doctor of Education. Raleigh: North Carolina State University, 2004. 337 p.
5. Greenholtz J. Does Intercultural Sensitivity cross Cultures? An Investigation of Validity Issues Involved in Porting Instruments Across Languages and Cultures : a thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Doctor of Education. Vancouver: University of British Columbia, 2005.). 93 p.
6. Takai J., Ota H. Assessing Japanese Interpersonal Communication Competence // The Japanese Journal Of Experimental Social Psychology. 1994. Vol. 33, № 3. P. 224-236. 31. M.J.H.
7. Hammer M. R., Bennett, M.J. & Wiseman, R. (2003). The Intercultural Development Inventory: A measure of intercultural sensitivity. In M. Paige (Guest Editor), International Journal of Intercultural Relations, 27, 421-443.
8. Н. В. Гришина "Психология конфликта" 2е издание, Питер, 2008, 544 стр
9. Герасимова И.Г. Структура межкультурной компетенции // Известия Российского государственного университета им. А.И. Герцена. -2008.-№67 с.59

10. Greenfield P.M. You can't take it with you: Why ability assessments don't cross cultures // American Psychologist. 1997. № 57. P. 1115-1124.
11. Brinkman D. How to Assess the Intercultural Competence of Students? // Selected Papers of Sofia Congress SIETAR Europa; 2007. p. 5-23.

Məqalə pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor Rüşət Hüseynzadə tərəfindən təqdim olunmuşdur.

Məqalə daxil olmuşdur: 20 dekabr 2019-cu il
Çapa qəbul edilmişdir: 20 fevral 2020-ci il